

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Можаровської Тетяни Вікторівни «Психологічні особливості розвитку екологічної свідомості підлітків з деструктивних сімей», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційне дослідження Можаровської Тетяни Вікторівни є безумовно актуальним як у практичному, так і теоретичному плані. Глобальний характер екологічних проблем, що проявляються в усіх сферах життєдіяльності особистості, зумовив актуальність дослідження психологічних феноменів, які могли б сприяти їхньому запобіганню та подоланню. Серед цих феноменів виділяють адекватну екоспрямовану поведінку особистості у світі. У сучасній психології аналіз екологічної свідомості відбувається з різноманітних позицій. По-перше, як предмет екологічної психології екосвідомість досліджується у соціогенетичному, онтогенетичному та функціональному аспектах; по-друге, як феномен екологічна свідомість вивчається з позицій структурного та соціально-психологічного підходів. На період сьогодення особливий науковий інтерес викликає питання розвитку екологічної свідомості на одному з найважливіших етапів соціалізації особистості, у підлітковому віці. Тому дослідження психологічних особливостей розвитку екологічної свідомості підлітків, що зростають у різних типах сімей, а також виявлення ролі батьківського ставлення у цьому процесі є надто актуальним.

Актуальність дослідження також підтверджується тим, що воно виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної програми кафедри теоретичної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка «Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства» (державний реєстраційний номер 0114U003867).

В дисертації викладено теоретичні засади проблеми, описано стратегію, основні методи та результати емпіричного дослідження. Кожний з трьох розділів містить цікаві теоретичні та експериментальні результати, є завершеним відповідно до висунутих завдань і мети дослідженням. Слід відзначити послідовність в організації кожної частини дослідження, структурування етапів роботи, які є взаємопов'язаними між собою. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які послідовно та логічно репрезентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, а також висновків до розділів, загальних висновків, бібліографії та додатків.

У вступі конкретизовані об'єкт і предмет дослідження. Мета і завдання відображають логіку теоретичної та емпіричної частин праці. Також простежується взаємозв'язок між зазначеними у вступі до дисертації дослідницькими завданнями, науковою новизною, теоретичним та практичним значенням. Така особливість дає змогу охарактеризувати роботу як логічно вивірене, структурно узгоджене дослідження.

У *першому розділі* дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми екологічної свідомості» Можаровською Т.В. здійснено теоретико-методологічний аналіз досліджуваного феномену екологічної свідомості, розкрито особливості розвитку екологічної свідомості у підлітковому віці. Екологічна свідомість розглядається як суб'єктивне відображення особистісного, соціального та природного середовища як єдиного неподільного Світу людини, що проявляється в екологічно спрямованій (екоцентричній) поведінці особистості.

Грунтовний критичний аналіз досліджень з проблематики екологічної свідомості, вікових особливостей її прояву, дозволив авторці побудувати та обґрунтувати структурно-динамічну модель розвитку екологічної свідомості особистості підліткового віку з деструктивної сім'ї. Заслуговує уваги розкриття та опис підструктури компонентів екосвідомості (когнітивного, емотивного, ціннісно-смыслового, потребово-мотиваційного та конативного)

та підструктури ставлень особистості до світу (соціального, природного, особистісного).

У *другому розділі* «Емпіричне дослідження розвитку екологічної свідомості особистості підліткового віку у деструктивній сім'ї» розкрито зміст емпіричного дослідження екологічної свідомості. Визначено та описано методичну процедуру дослідження екологічної свідомості підлітків з деструктивних сімей.

Діагностичний інструментарій, який використовує авторка, є цілком адекватним для досягнення мети роботи та вирішення її основних завдань. Репрезентативність вибірки дослідження забезпечена якісно та кількісно. Це дозволяє дійти висновку про достатній обсяг запроваджених досліджень, що свідчить про наявність достатньо ґрунтовної бази фактичних даних у дисертаційній роботі.

У *третьому розділі* «Психологічне сприяння розвитку екологічної свідомості особистості підліткового віку з деструктивної сім'ї» висвітлено і обґрунтовано розробку та результати апробації програми психологічного сприяння розвитку екологічної свідомості особистості. Визначені методологічні принципи, що покладені в основу програми, а саме, конструювання мислеобразів; суб'єктифікація оточуючих об'єктів, екологічна коактивність, сприяли досягненню поставленої авторкою мети.

Другий і третій розділи дисертації мають безперечну практичну цінність завдяки багатоаспектному, різнорівневому дослідженню, повноті аналізу отриманих результатів і їх впровадженню у навчальний процес, можливості використання у професійній підготовці практичних психологів. Слід також відмітити логічність та наукову коректність проведеного дослідження загалом.

Обґрунтованість наукових положень, висновків, представлених у дисертації Можаровської Тетяни Вікторівни, забезпечуються теоретико-методологічним підкріпленням вихідних посилань дослідження, а саме,

описанням структурної системи екологічної свідомості, особливостей її прояву у системі ставлень підлітка з деструктивної сім'ї; емпіричною перевіркою теоретичних розробок, поєднанням кількісного та якісного аналізу результатів дослідження, застосуванням сучасного апарату математичної статистики, репрезентативністю вибірки.

Наукова новизна роботи не підлягає сумніву. Вперше розроблено, обґрунтовано та емпірично перевірено структурно-динамічну модель розвитку екологічної свідомості підлітків з деструктивних сімей; знайдено специфіку прояву компонентів екологічної свідомості у межах особистісної, соціальної і природної сфер; виявлено вікові, статеві та типологічні особливості розвитку екологічної свідомості у підлітковому віці та показано їх специфіку у підлітків з деструктивних сімей.

Отримані дані й зроблені на їх основі висновки впроваджені у навчальний процес при підготовці бакалаврів та магістрів Житомирського державного університету імені Івана Франка (акт упровадження № 1/208 від 27.03.2018р.), Рівненського державного гуманітарного університету (акт упровадження № 401/01-10 від 14.03.2018р.), університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро) (акт упровадження № 314 від 26.03.2018р.), у роботу Житомирського кризового центру з попередження насильства у сім'ї «Лелека» (акт упровадження № 5 від 19.02.2018р.).

Результати дослідження пройшли необхідну апробацію на достатній кількості наукових конференцій. Надруковані автором наукові статті відбивають основний зміст дисертації. Всього 10 публікацій.

Оцінюючи проведене Т.В.Можаровською дисертаційне дослідження в цілому позитивно, відзначимо, що в роботі зустрічаються деякі положення і висновки, що вимагають, на наш погляд, більш детальної розробки і уточнення, а саме:

1. Деякі твердження у першому розділі виглядають надто категоричними. Наприклад, на сторінці 60 автор стверджує: «Особистісна

сфера відображає ставлення до себе (Я), думки, цінності, емоції, потреби підлітка, сформовані деструкціями сім'ї, інтеріоризовані у внутрішню картину Світу особистості». На нашу думку, було б більш коректним, як би автор додав «...в тому числі сформовані деструкціями сім'ї», оскільки у підлітковому віці відбуваються й інші, не менш вагомі впливи. Крім того, навіть у неповній сім'ї, впливи можуть бути не тільки деструктивними. Далі, на сторінці 63, у п.3 висновків до першого розділу вказано: «Чинниками розвитку екологічної свідомості є провідна діяльність, інтегральна емпатія, сімейна деструкція». Таке твердження, на наш погляд, також не є коректним, оскільки виключає інші сімейні чинники розвитку екологічної свідомості.

2. У другому, емпіричному розділі, не наведені дані з перевірки на надійність та валідність модифікованого автором дослідження варіанта відомого опитувальника Г.Я.Варга, В.В.Століна «Методика діагностики батьківського ставлення». Крім того, не доведена доцільність перетворення даного опитувальника на рефлексивний варіант за наявності сучасних, перевірених на надійність та валідність методик діагностики батьківського ставлення очами підлітка (Наприклад, методики «Батьків оцінюють діти» І.А.Фурманова, О.О.Аладьїна, Н.В.Фурманової; «Підлітки про батьків» Л.Й.Вассермана, І.О.Горькової, О.Є.Роміциної; «Взаємодія батьки - дитина» І.М.Марковської та інших).

3. У роботі здійснено ретельний якісний аналіз результатів власного дослідження, але, на наш погляд, не вистачає інтерпретацій та порівняння отриманих даних з даними з літературних джерел.

4. В тексті дисертації та авторефераті зустрічаються стилістичні, синтаксичні помилки та русизми.

Зроблені зауваження не ставлять під сумнів цінність дисертаційного дослідження Т.В.Можаровської, яке є завершеним, самостійним і робить істотний внесок у вирішення важливої наукової проблеми – вивчення

психологічних особливостей розвитку екологічної свідомості підлітків з деструктивних сімей.

Дисертаційна праця Можаровської Тетяни Вікторівни та автореферат підготовлені на належному науковому рівні. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Дисертаційна робота «Психологічні особливості розвитку екологічної свідомості підлітків з деструктивних сімей» є самостійним, цілісним, оригінальним дослідженням, що за актуальністю, способом виконання, теоретичною і практичною значущістю, емпірично підтвердженими результатами відповідає всім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого відповідною Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а його автор Можаровська Тетяна Вікторівна безумовно заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доцент кафедри загальної та
диференціальної психології
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського»,
кандидат психологічних наук, доцент

 І. Г. Кошлань

